

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду

На основу чланова 36 и 37 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 65 Закона о високом образовању, на VI редовној седници Наставно-научног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду одржаној 20. 4. 2022. године изабрана је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације коју је мастер Мирко Шешлак предао под насловом „Привид стварности у романима Филипа К. Дика (*Човек у високом дворцу, Марсовско временско исклизнуће, Три стигмате Палмера Елдрича, Сањају ли андроиди електричне овце?, Убик*)”. У Комисију су именовани: др Предраг Бребановић, ванредни професор (председник Комисије), др Зоран Пауновић, редовни професор и др Горан Радоњић, доцент Филолошког факултета у Никшићу, Универзитет Црне Горе. Комисија има част да већу Филолошког факултета поднесе следећи

ИЗВЕШТАЈ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовало Комисију:

Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду 20. 4. 2022. године.

2. Састав Комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датум избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан Комисије запослен:

1. др Предраг Бребановић, ванредни професор, Наука о књижевности, 6. 2. 2018, Филолошки факултет Универзитета у Београду, председник Комисије;

2. др Зоран Пауновић, редовни професор, Енглеска и америчка књижевност, 30. 03. 2006, Филолошки факултет Универзитета у Београду;
3. др Горан Радоњић, доцент, Србистика – Српски језик и јужнословенске књижевности и Општа књижевност и теорија књижевности, 15. 4. 2022, Филолошки факултет Универзитета Црне Горе.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног од родитеља и презиме:

Мирко (Жарко) Шешлак

2. Датум рођења, општина и република:

16. 03. 1978, Јајце, Република БиХ

3. Датум одбране, место и наслов мастер рада:

17. 6. 2011. године, Београд, Филолошки факултет Универзитета у Београду, „Устројство цивилизације као корен и покретач негативних дешавања у великим Шекспировим трагедијама“

4. Научна област из које је стечено звање мастера:

Англистика

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Привид стварности у романима Филипа К. Дика (Човек у високом дворцу, Марсовско временско исклизнуће, Три стигмате Палмера Елдрича, Сањају ли андроиди електричне овце?, Убик)“

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација „Привид стварности у романима Филипа К. Дика (Човек у високом дворцу, Марсовско временско исклизнуће, Три стигмате Палмера Елдрича, Сањају ли андроиди електричне овце?, Убик)“ мастера Мирка Шешлака има 552

компјутерски сложених страна. Пагинирано је 539 страна, почев од Увода а закључно са Биографијом аутора. Дисертација је организована у пет поглавља (Увод, Најважнији аспекти теорије могућих светова, Најважнији теоријски аспекти научне фантастике, Могући светови романа Филипа К. Дика и Закључак). На крају дисертације, после Закључка, налази се Списак литературе.

Уводно поглавље докторског рада мастера Мирка Шешлака посвећено је изношењу предмета, циљева, основне и помоћне хипотезе. Елаборирају се и научне методе којима ће се кандидат служити у писању рада. Дају се аргументи зашто је предмет истраживања ограничен на пет наведених Дикових романа; аргументовано се истиче како још не постоји научни рад који у тумачењу Дикових романа полази од теорије могућих светова у књижевности, посебно оне Лубомира Долежела – што докторској тези даје нужни карактер новине у науци о књижевности. Главни циљ рада јесте доказивање суштинске повезаности теорије могућих светова са жанровским одређењем научне фантастике Дарка Сувина и теоријом реалистичког поступка Корнелија Кваса и то на примеру тумачења одабраних романа Филипа К. Дика. Основна хипотеза докторског рада кандидата Шешлака јесте да научнофантастични књижевни поступак преузима неке одлике реалистичког поступка даље их развијајући, док је помоћна хипотеза та да постоје значајне сличности између реалистичког и научнофантастичног пакта (тј. текстуалног режима).

Средишњи део докторске дисертације заузимају поглавља: Најважнији аспекти теорије могућих светова, Најважнији теоријски аспекти научне фантастике и Могући светови романа Филипа К. Дика. У њима Мирко Шешлак представља и анализира теорије могућих светова у књижевности, првенствено Долежелову, која је и најзначајнија теорија те врсте у оквирима науке о књижевности. Осврће се и на друге релевантне представнике теорије могућих светова. Поред тога, кандидат предочава Квасова истраживања о фикционалности реализма и Сувиново разумевање научне фантастике, уочавајући паралеле и структуралне везе између теорија могућих светова, фикционалности реализма и фикционалности научне фантастике. То му даје за право да критикује Долежелово мишљење да је научна фантастика књижевна врста мале сазнајне вредности, искључиво усмерена ка будућности. Анализом одабраних романа Филипа Дика кандидат доказује изнесене теоријске претпоставке.

Завршно поглавље, под насловом Закључак, доноси краћу ретроспективу спроведених истраживања и сажет преглед постигнутих научних резултата.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мастера Мирка Шешлака тумачи одабране романе Филипа К. Дика на основу теорије могућих светова у књижевности. У раду се уочавају паралеле између реалистичког и научнофантастичног књижевног поступка и препознаје сазнајна функција научне фантастике.

На почетку рада Шешлак поставља темеље свог истраживања и образлаже зашто се његов рад усмерава на наведене романе. Шешлак је одабрао једног од најцењенијих писаца научнофантастичне књижевности, а из његовог опуса романе који представљају стваралачке врхунце. Он наводи најзначајније студије које су за предмет имале приповедна дела Филипа К. Дика, прецизно образлажући у чему ће се његов рад од њих разликовати. Студија Кима Стенлија Робинсона *Романи Филипа К. Дика* не полази од теорије могућих светова, док се књига Младена Јаковљевића *Алтернативне стварности Филипа К. Дика* не бави теоријом могућих светова у књижевности. Поред тога, рад Мирка Шешлака показаће како се научнофантастично приповедање у доброј мери ослања на традицију реалистичког поступка, што додатно доприноси новом сагледавању тог жанра.

Теоријски основ Шешлаковог рада чини Долежелова теорија могућих светова у књижевности. Кандидат се, пре свега, ослања на Долежелову студију *Поетике запада*, али не пропушта да изнесе кратак преглед најважнијих ставова његових претходника у успостављању теорије могућих светова – Лајбница, Брајтингера и Баумгартена. У дисертацији је обрађен и утицај аналитичке филозофије и семантике могућих светова на Долежела. Основна идеја теорије могућих светова у књижевности јесте да се књижевни текст посредно односи на емиријску стварност, која представља модел за обликовање могућих и немогућих светова књижевне фикције. Природно могући фикционални светови следе природне, психолошке и друштвене законитости емпиријске стварности, а њихов пример су фикционални светови књижевности реализма. Од њих су по својим особинама најудаљенији натприродни могући светови књижевне фикције у којима су закони наше стварности делимично или сасвим одбачени, као у фантастичној књижевности. Кандидат посебно истиче значај теорије могућих светова за очување аутономије књижевности. За разлику од теорија постструктурализма и деконструкције, теорија могућих светова чува посредну везу са стварношћу, задржавајући могућност сазнајне функције књижевности.

Мирко Шешлак уочава да су границе између светова емпиријске стварности и могућих и немогућих светова порозне и двосмерно пропустљиве, што омогућава продор елемената стварности у фикцију – као у реализму, али делимично и у научној фантастици. Такође, фантастични елементи из натприродних фикционалних светова могу улазити у природне фикционалне светове. У свом раду кандидат доказује да научнофантастични природни могући светови постају онтолошки равноправни нашој искуственој стварности.

Дисертација се усмерава на основне категорије Долежелове теорије, а то су приповедни модалитети могућих светова у књижевности: алетички, деонтички, аксиолошки и епистемички. Алетичка категорија одређује шта је у представљеном свету могуће, шта немогуће, а шта је нужно; деонтичка прописује све дозвољено, забрањено или обавезно, аксиолошка нормира добро или лоше; док епистемичка прави разлику између знања, незнања и веровања у фикционалном свету књижевног дела. Кандидат не пропушта да за сваки од ових модалитета прво да репрезентативне примере из изабраних Дикових романа, да би се касније упустио у њихову детаљну анализу и начине актуализације у појединачним делима.

Посебна пажња је посвећена поступцима препознавања особина природности,

натприродности и немогућности приповеданог света. Шешлак врло добро уочава сличност између модалних ограничења стварности и фикције. Алетичка ограничења доминантна су у научнофантастичној књижевности; она пресудно одређују природу тог жанра и његове односе према стварности. Научнофантастични жанр може остваривати сазнајну функцију, слично реалистичкој прози, кроз ненамерну каузалност догађаја каква постоји и у природном свету. Поред тога, повезујући Долежелову теорију могућих светова и Сувинову теорију научнофантастичног књижевног жанра, мастер Мирко Шешлак успева да прецизно разграничи научну фантастику од фантастике, бајки, митова и легенди.

Кандидат добро уочава да је средишња идеја теорије могућих светова та да стварност није узор фикцији, већ да се између стварности и фикције успостављају односи слагања и неслагања, који омогућавају логички могуће и немогуће књижевне светове. Он се при томе ослања на размишљања Мари-Лор Рајан: „Доктрина Рајанове од изузетне је важности за теорију могућих светова. То се најбоље огледа у представљању начина на који читалац приступа књижевном делу. Будући да према теорији могућих светова књижевно дело има двоструку референцијалност, како директно на фикционални свет самог дела, тако и индиректно преко тог фикционалног света и на свет емпиријске реалности, она успева да очува његову сазнајну вредност. Принцип минималног одступања објашњава како читалац може доживети фикционални свет као (готово) потпун када је очигледно да нити једно књижевно дело није способно да у сваком детаљу представи свој свет читаоцу, те се у њему у мањој или већој мери јављају текстуалне празнине које читалац природно попуњава на основу свог знања и стечених искустава о емпиријској стварности која га окружује“ (36).

Анализирани романи Филипа Дика не припадају логички немогућим световима и у томе је основна сличност између реалистичког и научнофантастичног приповедања. Примењујући схему минималног одступања од стварности Мари-Лор Рајан, Шешлак стварност смешта у центар координатног система, од кога се у концентричним круговима шире фикционални светови. Удаљеност од средишта система као последицу има све већа одступања од алетичких модалних ограничења. Реалистичка фикција најближа је средишту и утемељена је на природним законима стварног света. Научнофантастична фикција делимично задржава природна алетичка ограничења, али уводи и новине које очућавају опажање стварности и перцепцију реалистичке фикције. Анализирани романи поседују фантастичне елементе, али су они добро уклопљени у фабулу не нарушавајући њену кохерентност нити природност фикционалне стварности. При томе, сазнајна функција књижевности сачувана је и у томе је главна сличности између реализма и научне фантастике. Најудаљенији су књижевни светови који напуштају природне законитости стварајући натприродне могуће светове фантастике, митова и бајки. Постављајући чврст теоријски оквир, Шешлак усмерава своје научно истраживање на могуће светове романа Филипа К. Дика, који заузимају простор између реализма и фантастике.

Применом алетичке норме показује се да они припадају природном могућем свету; то је и нужан услов одређења књижевног дела као научнофантастичног, јер се тек његовим испуњењем отварају могућности за поступак очуђења или увођења

научнофантастичног *новума*. Шешлак даје примере преласка господина Тагомија у другачију стварност у роману *Човек у високом дворцу*, доживљај протицања времена Манфреда Штајнера у *Марсовском временском исклизнућу*, искуства корисника Жваке-3 у интермедијарном универзуму *Три стигме Палмера Елдрича*, присуство посредованих равни фикционалне стварности у роману *Сањају ли андроиди електричне овце?* или стање полуживота у роману *Убик*. Спроведена анализа даје за право Шешлаку да закључи како „нити другачији временски хоризонти и (привидна) интенционалност окружења коју такве стварности доносе, нити остале примесе, попут прекогнитивних и телепатских способности, које наизглед долазе из домена фантастичног, не могу учинити фикционалне универзуме разматраних романа заиста натприродним. Прекогниција и телепатске способности какве срећемо у *Марсовском временском исклизнућу*, *Три стигме Палмера Елдрича* и *Убику* примесе су које су добро уклопљене у целокупни миље својих приповести. Услед тога, ти фикционални светови и даље функционишу на начин аналоган начину функционисања наше искуствене стварности“ (174).

Сличности између фикционалних светова тумачених романа и наше перцепције стварности последица су преношења стварносних деонтичких, аксиолошких и епистемичких норми у Дикове романе. Алтернативна будућа стварност или садашња контрачињенична стварност Дикових романа само је варијанта наше стварности у којој се друштвене норме показују као репресивне и у функцији дехуманизације појединца. Представљено је потрошачко друштво са репресивним механизмима који укидају слободу обичног, малог човека. Једини излаз јесте приватни простор у коме човекови поступци нису предодређени владајућим модалним поретком. Мада ограничен и под сталним притиском моћника тај простор је место слободе у коме се успостављају искрене емотивне везе. То је и једини начин борбе против владајућег поретка фикционалних светова романа Филипа К. Дика, који у великој мери одговара поретку корпоративног капитализма наше искуствене стварности.

У раду се уочавају кључне разлике између реалистичког и научнофантастичног текстуалног пакта. Потоњи подразумева читаочево очекивање да се приповедни свет мора разликовати од искуствене стварности бар у једном сегменту (*новум*), покрећући низ логички повезаних догађаја који се не дешавају у реалности. Поред основне особине *новума*, у Диковим романима присутна је субјективизирана *Er*-форма приповедања, при чему се фикционална стварност перципира из перспективе ликова. Истовремено, релативизује се способност ликова да спознају фикционалне светове које насељавају. На тај начин, објективно приповедање значајно је ослабљено, али се отварају могућности лакшег поистовећивања читалаца са ликовима романа. Како мастер Мирко Шешлак аргументовано закључује: „Суочавајући читаоца са доменима празнина у фикционалном универзуму који читањем реконструише, Дик му не оставља избора до да им приступи у складу са принципом минималног одступања Рајанове. Последица тих околности при читању приповести логички утемељене у научнофантастичном новуму јесте реконструкција фикционалног универзума као искривљеног одраза у зачудном огледалу читаочево искуствене стварности. Приморавање читаоца да сâм изводи закључке и дело

тумачи самосталније него што би то био случај код доминантне употребе експлицитне текстуре текста поспешује тај процес. На тај начин, Дик у изградњи недетерминисаног домена својих приповести комбинује имплицитну са нултом текстуром текста. Тим поступком гради како недетерминисани домен својих фикционалних универзума, тако и његове домене празнина. Сугеришући читаоцу значење текста и градећи фикционални универзум на тај начин, писац покушава да усмери читалачку реконструкцију. Таквим поступком писац постиже следеће. Пражњењем идеалног и потпуног модела фикционалне стварности Дик у тексту приповести ствара значајне празнине представљене имплицитном и нултом текстуром. Удаљавајући се на тај начин од потпунијег модела фикционалне реалности, какав срећемо у реалистичкој књижевности, његове приповести окрећу се начину изградње фикционалних стварности какав можемо срести у научнофантастичној књижевности. Приступајући приповедању на тај начин, Дик очуђује читаочеву реконструкцију фикционалног света. Поучен искуствима из те реконструкције, попут житеља Платонове пећине, читалац постаје кадар да спозна парадигматске истине о свету који насељава и критички се осврне на појаве у њему“ (509).

Сличност са реалистичким приповедањем сачувана је граматичким одликама нарације у трећем лицу, али и отварањем простора да се празнине фикционалних светова Дикових романа попуњавају на основу знања о искуственој реалности рецепијента. У завршном поглављу докторске дисертације кандидат Мирко Шешлак закључује како су сви *новуми* присутни у анализираним романима логички утемељени, омогућавајући на тај начин књижевне светове који су природни и могући као неостварени светови наше реалности. Успоставља се необичан и уметнички успешан однос сличности између представљених фикционалних светова и друштвене стварности друге половине двадесетог века. Употребом теорије могућих светова у књижевности, рад мастера Шешлака нуди оригиналан допринос разумевању не само стваралаштва Филипа Дика, него и научнофантастичне књижевности уопште.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ

- Шешлак 2017: Šešlak M. „Humert Humbert’s Solipsizm between Cultural Criticism and Grotesque Sensationalism (or Going from Bad to Worse)”, *Lipar*, br. 62, str. 47-69, godina XVIII, Kragujevac. <http://www.lipar.kg.ac.rs/2017/05/62.html>
- Шешлак 2018: Шешлак М. „Франкенштајнов комплекс и појам људскости у романима *Франкенштајн* Мери Шели и *Сањају ли андроиди електричне овце?* Филипа К. Дика”. У *Савремена проучавања језика и књижевности*, зборник радова са IX научног скупа младих филолога Србије, одржаног 08.04.2017. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година IX, стр. 199-209, књига 2, Крагујевац.
- Шешлак 2018: Šešlak M. “The Obsolescence of Shakespearean Ideals in the Non-Shakespearean World of Aldous Huxley’s *Brave New World*”, *Lipar*, br. 65, str. 33-53, godina XIX, Kragujevac. <http://www.lipar.kg.ac.rs/2018/06/65.html>
- Шешлак 2019: Šešlak M. “Laughing in the Face of Adversity and the Refusal to be Victimized as Animal’s Quest for Identity”, *Lipar*, br. 69, str. 313-325, godina XX, Kragujevac. <http://www.lipar.kg.ac.rs/2020/05/69.html>
- Шешлак 2019: Шешлак М. „Човек у високом дворцу Филипа К. Дика: Могући свет контрачињеничне историјске фикције или научне фантастике?”, *Lunar*, бр. 70, стр. 169-184, година XX, Крагујевац. <http://www.lipar.kg.ac.rs/2020/05/70.html>
- Шешлак 2021: Šešlak M. “The Double Vision of Joseph Conrad: *Heart of Darkness*, A Contradiction in Terms”, *Lipar*, br. 73, str. 113-131, godina XXI. Kragujevac. <https://doi.ub.kg.ac.rs/doi/casopisi/lipar/73/10-46793-lipar73-113s/>
- Шешлак 2021: Šešlak M. „*Sanjaju li androidi električne ovce?* kao simulacija detektivskog romana”, *Anali Filološkog fakulteta*, god. 33, br. 2, str. 315-332, Beograd. <https://anali.fil.bg.ac.rs/index.php/anali/article/view/analiff-2021-33-2-17/258>

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мастера Мирка Шешлака представља значајан научни допринос у доменима разумевања теорије могућих светова у књижевности, проучавања научне фантастике и тумачења романа Филипа К. Дика. Мастер Мирко Шешлак је свом истраживању најпре поставио књижевнотеоријске оквире садржане у теорији могућих светова у књижевности и теорији научне фантастике. Кандидат је уочио најважније аспекте одабраних Дикових романа, превасходно у контексту теорије могућих светова Лубомира Долежелера, теорије научнофантастичног *новума* Дарка Сувина и разумевања реалистичког пакта Корнелија Кваса. У свом раду успешно је указао на неке недостатке Долежелерове

теорије и дао сопствено разумевање научнофантастичног пакта, што представља допринос науци о књижевности. Дисертација кандидата Шешлака урађена је према одобреној пријави и представља оригинално и самостално научно дело.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

На основу Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду и налаза у извештају из програма iThenticate којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „Привид стварности у романима Филипа К. Дика: *Човек у високом дворцу*, *Марсовско временско исклизнуће*, *Три стигме Палмера Елдрича*, *Сањају ли андроиди електричне овце?*, *Убик*“, аутора Мирка Ж. Шешлака, констатујем да утврђено подударање текста износи 2%. Овај степен подударности последица је библиографских података о коришћеној литератури, језичких фраза и тзв. општих места и података, што је у складу са чланом 9. Правилника.

На основу свега изнетог, а у складу са чланом 8. став 2. Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду, изјављујем да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

IX ПРЕДЛОГ

Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати позитивну оцену докторске дисертације „Привид стварности у романима Филипа К. Дика (*Човек у високом дворцу, Марсовско временско исклизнуће, Три стигмате Палмера Елдрича, Сањају ли андроиди електричне овце?, Убик*)“ мастера Мирка Шешлака и да кандидата позове на усмену одбрану пред овом Комисијом.

У Београду, 16. 5. 2022.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

др Предраг Бребановић, ванредни професор

др Зоран Пауновић, редовни професор

др Горан Радоњић, доцент